

GESCHIEDENIS VAN HAPERT

uit het gemeentearchief

door P. N. PANKEN

Ingeleid en bewerkt door Johan Biemans

Vooraf

Deze geschiedenis van Hapert behoort oorspronkelijk tot het manuscript Hapert en Casteren.

Om meer te weten te komen over waar Panken zijn informatie vandaan haalde, wanneer en hoe dikwijls hij in Hapert kwam, met wie hij contact had, verwijs ik naar de niet digitaal beschikbare Dagboeken van Panken.

Deze uit 22 delen bestaande handgeschreven dagboeken - plus een compendium daarvan - zijn in druk verschenen onder de titel De Dagboeken van P.N. Panken 1819-1904, Memorieboek van een Brabantse schoolmeester. Een zesdelige serie ingeleid en bezorgd door antropoloog Dr. Peter Meurkens, uitgegeven bij Kempen Uitgevers Eindhoven 1993-1998.

Alle delen bevatten een gedetailleerd Topografisch register, Zaakregister en Register van familienamen.

Het aantal vermeldingen in het topografisch register van Hapert telt in deel I: 9x; II: 11x; III: 11x; IV: 4x; V: 5x; VI: 5x, totaal 45x. Gemakkelijk om op te zoeken voor wie de serie in de boekenkast heeft staan, of ze kan lenen bij de bibliotheek.

Zie ook de manuscripten De Gilden in Brabant en Geschiedenis van Noordbrabant.

Johan Biemans

Bergeijk, 16 februari 2025

Inhoud

I	Oudheid. Schrijfwijze en afleiding van den dorpsnaam Hapert. Gehuchten. Wegen.	3
II	Huizen. Bevolking. Heerlijkheid. Ding- of Schepenbank. Gemeente. Heide en Vroente.	6
III	Godsdiensttoestand. De kerk. Toren. Luiklokken. Kerkhof. Pastorie.	11
IV	De oude parochiekerk vervallen, hersteld en uitgebrand. Door de Hervormden gebruikt. Wordt door de Katholieken genaast en betrokken. Eene Schuurkerk. Nieuwe parochiekerk.	16
V	Eerste en latere Gereformeerden te Hapert en in de nabuurschap. Eene geschiedkundige legende.	19
VI	Bezittingen van uitheemsche Kloosters of Gestichten te Hapert	23
VII	School en onderwijzerswoning	27
VIII	Lotgevallen van velerlei aard te Hapert	28
IX	Gilde. Kermis. Ontdekte Oudheden	31

I. Oudheid. Schrijfwijze en afleiding van den dorpsnaam Hapert. Gehuchten. Wegen.

De aloude geschiedenis van Hapert ligt in de duisternis der eeuwen bedolven. Dat dit dorp reeds in het heidendom bevolkt is geweest blijkt uit gewezen Germaansche grafheuvelen en ander oudheden onder deze plaats gevonden¹.

Het dorp ligt meestal tusschen de groote en kleine Beerse, welke riviertjes ook wel hier Aa heeten.

Reeds in 710 wordt van Hapert onder den naam van Heopurdum gewag gemaakt, toen de H. Willibrordus aldaar verscheidene goederen, bij gift van de geestelijke dochter Bertilindis heeft verkregen. Zij was eene Frankische dame, dochter van Wigebald en heeft ook te Hulsel, Diessen en andere plaatsen in de Meierij belangrijke goederen, welke zij van hare moeder geërfd had, geschonken.

Gela, vrouwe van Hapert bezat ook buiten die plaats belangrijke goederen en voorrechten. Zij schonk in het jaar 1173 te Vorsel onder Bladel zes morgen land met het vierde deel harer tiende te Bladel en het mederecht op de begeving dier kerk enz.² In 1173 o.a. woonde de gezegde Gela te Hapert, toen hare dochter Gerberga den kloostersluis in het toenmalig Begijnhof te Postel ontving. In genoemd jaar schonk zij de drie hoeven te Hapert Adriaans Hoef, Cornelius Hoef en Dircks Hoef.

Sinds tal van eeuwen onderging de schrijfwijze van den dorpsnaam geen beduidende verandering. Men schreef vroeger Happart, Hapaert, Hapert. De beteekenis van Hapert is onzeker. Mogelijk is zij met weglating van de aanblazende letter h, welke oudtijds vóór vele woorden geplaatst werd, voor vele die met een klinker beginnen, die

1 Ruim ½ uur van Hapert 20 min. van Dalem naast den weg lag o.a. eene begraafplaats van den voortijd. Hermans Bijdragen.

2 Uit de archieven te Postel.

van aart of grond aan het water. Zoo beduidt Hamond mond aan de Aa.

Zoals bekend is, wordt onder de oude familienamen hier te lande ook een mansnaam Van Hapert, die zeer waarschijnlijk naar dit dorp is genoemd. In 1359 doet een zekere Marcelis Mertens van Hapert eene schenking uit goederen onder Bladel aan de abdij te Postel.

De gehuchten dragen den naam van Straat, Kerkeind, Lemmel, Ganzenstart, Dalem en Pan.

De Straat waarin zich thans kerk, kerkhof, pastorie, school en onderwijzerswoning bevinden is sinds lang het voornaamste deel van 't dorp.

Het Kerkeind is dat deel, hetwelk in de nabijheid der oude parochiekerk en den toren is gelegen.

Leemel of Lemel. Lemmel kan de benaming van vetten of leemachtigen grond bij een bosch of bij huizen bekomen hebben. In 1331 komt het onder den naam van Leemele voor³. Deze zal bosch of boschachtige plaats op of bij leemgrond beteekenen.

De Ganzestart bevindt zich oostwaarts de eigenlijke dorpskom of de oude parochiekerk.

Dalem dat is Daalhem beduidt huis of woningen in of aan het dal. Dit tamelijk bevolkt gehucht ligt in de heide ½ uur zuidoost van het dorp.

De Pan is een klein niet ver van Dalem gelegen oud gehucht, waar voorheen 3, later 2 huizen stonden en sinds 1890 slechts één huis uit twee woningen bestaande gevonden wordt, thans geen meer sinds 1898. Sommige oudheidkundigen vermeenen, dat het gehucht den naam voert naar den heidenschen afgod Pan, die in eenige oorden van Noordbrabant en Limburg geëerd werd. Knippenberg schrijft den naamsoorsprong van Panheel bij Roermond aan gemelden god toe, Habets aan daktegels. Vermoedelijk is de naamsoorsprong der

3 Archief Postel.

Hapertsche Pan ook aan het maken en bakken van pannen te danken. Men denke nog aan panhuis, welk woord oudtijds eene brouwerij beduidde. Van een dezer 2 bedrijven is hier echter niets bekend. Zoude pan in de beteekenis van dal of eene door zandheuvels ingesloten plaats afgeleid worden, dan ware deze naar de ligging wel toepasselijk. Niet ver van dit gewezen gehucht ligt een regelmatige heuvel de Panberg genoemd. Reeds vóór 1845 koesterde ik het plan daarin te laten graven, doch het bleef steeds tot de vrome wenschen behooren.

Er loopen van Hapert naar alle aangrenzende dorpen van ouds genoegzame wegen en sedert eenige jaren ook een kunstweg die van Eindhoven zich tot Turnhout uitstrekt en langs den nu afgebroken toren gaat. De tram loopt thans ook langs den grint- of kunstweg.

Toen over eenige jaren de van zeer oude tijden bestaande windgraanmolen bezijden het dorp was afgebrand had Hapert een geruimen tijd geen graanmolen; doch in 1899 is een steenen graanwindmolen aan eene andere zijde nabij het dorp gebouwd, mede niet ver van Ganzestart of Ganzestaart. De afbrand van den ouden gezegden graan-watermolen had kort na 1880 plaats.

II. Huizen. Bevolking. Heerlijkheid. Ding- of Schepenbank. Gemeente. Heide en Vroente.

Volgens mondelinge overlevering, welke echter allen grond mist, zouden de drie eerste boerenwoningen of hoeven zijn geweest:

1 - Bij de gewezen parochiekerk of toren, ter rechterzijde van den kunst- of grintweg naar Bladel.

2 - Bij de Leemskuilen ten oosten van het dorp in de nabijheid der villa door wijlen baron Schenk van Nijdeggen gebouwd.

3 - Op de Pan.

In 1437 telde men te Haepaert 55 belastbare en 13 arme of onbelastbare huizen. Men bevond er in 1526 een getal van 63, waarvan 48 belastbaar. Onbewoond bestonden er geen. Uit tellingen der jaren 1736, 1766 en 1771 zijn respectievelijk 72, 78 en 79 woonhuizen genoteerd.

Het vrijgoed te Hapert door den ridder A. van Ranst en D. de Wanghe bezeten verkochten zij in 1235 aan de abdij Tongerlo, welke reeds in 1305 de warande van dit dorp met die van Hoogeloon en Casteren bezat. De Heerlijkheid beschikte ook tot het recht van jagen. Om in het bestaan van den bisschop te voorzien schonk Tongerlo in 1590 deze heerlijkheid aan het 's Bossche bisdom. De protestantsche landsregering heeft ze zich aangematigd.

Van zeer ouden tijd behoorden Hapert, Hoogeloon en Casteren onder de dingbank van Eersel en volgden met deze de Costuimen van Antwerpen, zelfs nog na 1 ... toen deze drie genoemde plaatsen eene zelfstandige ding- of schepenbank tot stand hebben gebracht. Bij de algemeene opheffing der dingbanken in 1... werd Hoogeloon, Hapert en Casteren een schoutambt en in 181.. eene gemeente, zooals die nog zamengesteld is.

Zij bevatte in 1869 1399 zielen, namelijk 1305 Katholieken en 86 Hervormden, 1 Jan. 1873 1305 Katholieken en 97 Protestanten. Ten

jare 1740 waren er te Loon en Hapert 520 communicanten. Hapert alleen telde in 1615 240 communicanten. Thans zijn er ongeveer 330.

(In de kantlijn bijgeschreven :) Hoogeloon o.a. 31 Dec. 1859 – 1459 zielen; 31 Dec. 1864 – 1473 zielen. 4029,34 ha oppervlakte. (Verslag H.H. Gedeputeerde Staten) van 1864.

20 Dec. 1326 geeft Hertog Jan aan de goede luiden van Eersel, Berkt, Witrijt, Wedebosch (deze 3 laatste zijn gehuchten van Bergeik), Hapert, Hoog Casterle (Hoog Casteren onder Hoogeloon) en Duizel gemeene gronden tegen voorlijf⁴ en cijns⁵. Deze zeer uitgestrekte heide grenst ook aan België en is in 18.. onder de gerechtigde gemeenten verdeeld.

Bij octrooi van 14 April 1741 verkreeg Hapert door aankoop eene heide, behoorende onder degene, welke vroeger door het gemeene Land was aangeslagen. Vele jaren der 18e eeuw verpachtte 't dorp uit hare vroente weide aan de Witrijtsche bewoners à f 7,50 per jaar. Eerselsche ingezetenen staken gedurig heideplaggen op grond van Hapert, waarover geschil ontstond. In 1757 roofden die van Eersel turf en wordt aan een inwoner eene kar met paard afgenomen en naar Hilvarenbeek (hoofdplaats van 't kanton) vervoerd. Toen in Juni 1770 een ingezetene van Eersel in de hei van Hapert turf weghaalde werd hij gekwetst.

Men leest een aan de Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant ingezonden stuk (geplaatst in no. 31 van 8 februari 1899) over aangevraagden verkoop van gemeenteheide van den volgende inhoud:

4 Dit woord beduidt zooveel als de cijns die bij de verzachting der slavemij voor hun lijf dat is voor de vrijheid verkregen.

5 Rente welk woord meer van geld gezegd wordt.

“Mijnheer de Redacteur!

De Raad onzer gemeente had dezer dagen een zeer belangrijke vergadering en wel het beslissen over ingekomen adressen. Een adres van den WelEd. Geboren heer baron Van Eetvelde te Brussel tot aankoop van een groot deel van de zoogenaamde Postelsche heide onder Hapert.

Een dito van den Weledelen heer W.P.J. van Dissel, gewezen dominé te Bladel, te Stratum tot aankoop van het zoogenaamde Goor, waarvoor die heer aanbood *f* 35 per hectare.

Nadat de zaak door den gemeenteraad grondig was overwogen, zag de Raad geen belang voor de afdeeling Hapert bij den verkoop en besloot alzoo met algemeene stemmen niet te verkoopen om de volgende redenen:

- 1 - Dat de afdeeling Hapert of de geheele gemeente geene belastingen heeft, alzoo financieel zeer goed is;
- 2 - Dat de afdeeling Hapert van die eigendommen vandaag nog van goede rente geniet.
- 3 - Indien het blijkt dat ontginning van heidegrond tot gras- en bouwland, waarvan heden elders zoo veel sprake is, door uitsluitend kunstmeststoffen aan te wenden, bepaald goede rente geeft dan zou het gemeentebestuur van Hoogeloon c.a. dat geld, ijver en ondernemingsgeest genoeg bezit, zich beijveren om de ontginning voor eigen rekening te ondernemen.

Wie niet zou willen aannemen, dat ons gemeentebestuur ondernemingsgeest genoeg bezit, vooral onze geachte burgemeester Van Eijk, onder wien in het tijdperk van 1878 tot heden, ik mag gerust zeggen, honderden hectaren dennenbosch en schaarhout zijn aangelegd, die voor het grootste weelderige groeien alzoo een uitkomst is van het hedendaagsche en het toekomstige geslacht, vertegenwoordigende op het oogenblik reeds een kapitaal van duizenden guldens – wie het niet geloove, kome eens een kijkje nemen.

Alzoo kan het publiek dezer gemeente niet anders dan tevreden zijn over vermeld besluit van onzen gemeenteraad, die alle vertrouwen stelt in den ondernemingsgeest van burgemeester en wethouders en hoopt, dat vooral de burgemeester dien geest moge behouden door jaarlijks voort te gaan om heide tot dennenbosch en moeras tot schaarhout aan te leggen, eene winstgevende zaak voor de toekomst en werkverschaffing aan degenen die in staat zijn te werken.
Een ingezetene van Hoogeloon c.a. Hoogeloon, 1 februari 1900.

De Meierijsche Courant van 20 Sept. 1900 bevat uit Hoogeloon de volgende belangrijke mededeeling: “In de dezer dagen gehouden vergadering van den gemeenteraad .. werd besloten een perceel moerasgrond, bekend onder de(n) naam van Hapertsche Goor, ter grootte van ruim 58 hectaren onderhands te verkoopen aan den heer baron Edmond van Eetvelde, secretaris van den Onafhankelijken Congostaat en grondeigenaar te Brussel voor de som van 4096 gl. Alsmede werd met algemeene stemmen besloten van gemelde kooppenningen *f* 1000 als subsidie uit te keeren aan het R.K. kerk te Hapert. Terwijl het overschot van gemelde *f* 4096, zal strekken voor het aanleggen van circa 600 meter keiweg van af den provincialen kunstweg door het dorp Hapert tot aan de openbare scholen daar stellen gedeelten in 2 of 3 jaren.”

In ‘t 2° Blad der Prov. Bossche cour. van 23 Nov. 1900 leest men: “Hapert. Naar wij vernemen, is de onderhandsche verkoop, waartoe de Raad van Hoogeloon besloten had van het zoog. Hapertsch Goor aan baron Edmond van Eetvelde, secretaris van den Onafhankelijken Congostaat en grondeigenaar te Brussel voor de som van 4096 gl. Alsmede werd met algemeene stemmen besloten van gemelde kooppenningen *f* 1000 als subsidie uit te keeren aan het R.K. Kerkbestuur van Hapert voor een te bouwen toren aan de R.K kerk te Hapert. Terwijl het overschot van gemelde *f* 4096, zal strekken voor het aanleggen van circa 600 meter keiweg van af den provincialen kunstweg door het dorp Hapert tot aan de openbare scholen daar te stellen gedeelten in 2 of 3 jaren.”

In het 2^e Blad der Prov. Bossche cour. van 23 Nov. 1900 leest men:
“Hapert. Naar wij vernemen is de onderhandsche verkoop, waartoe de Raad van Hoogeloon besloten had van het zoog. Hapertsch Goor aan baron Edmond van Eetvelde, secr. van den onafhankelijken Congostaat en grondeigenaar te Brussel, voor de som van *f* 4096,19 (zijnde tegen *f* 70 de H.A.) door de Gedeputeerde Staten van Noordbr. Goedgekeurd.”

III. Godsdiensttoestand. De kerk. Toren. Luiklokken. Kerkhof. Pastorie.

Naar de meeste waarschijnlijkheid woonden hier reeds vroegtijdig bekeerde Christenen. Wanneer deze hunne kapel of kerk bekomen hebben is niet meer te bepalen. Zelfs ligt het eenigszins verborgen of met zekerheid het bestaan eener zelfstandige parochie met eenen verblijvenden pastoor te Hapert vóór 1819 moet aangenomen worden. Wel is waar kwamen ons tot hiertoe geen oude documenten of oorkonden tegen, die onomstootbaar eene afzonderlijke parochiekerk te Hapert aanduiden.

Evenwel kan men met grond uit de aanwezige protocollen besluiten, dat in vorige eeuwen, althans korteren of langeren tijd, Hapert eene eigene parochie was. Bij het bouwen van den zwaren toren zal het vermoedelijk er ook eene zijn geweest. Over de parochie Hapert en Hoogeloon, hetzij deze al dan niet vereenigd waren, volgen eenige gegevens:

Een register of naamrol uit het jaar 1430 schrijft: “Hapaert et Loen, Rector de heer Arnoldus de Campo (Van der Velden). Hij resideert en doet dienst. Opbrengst 15 mudden rogge. En hebben drie missen in de week.”

Een naamrol van 1441 meldt: Loen, waaronder Loon en Hapert toen verstaan is geworden. Van het jaar 1436 bewaart men drie oorspronkelijke handschriften getiteld: "Hier volghen die Scepenbrieffen metter rengenoten (renten) gelegd onder die prochie totter Happaert aenghaende tbeneficie van Sint Jobs tot Sconebruc jaerlijcx 111 mudde rogge verscheijne totter Lichtmisse." Sconebruc is Schoonbroek, sinds 1858 burgerlijk onder Oud Turnhout gesteld en sinds 1842 eene parochie. – Zie Welvaarts, Geschiedenis van Corsendonck, II 1881, bl. 68, waar hij bijzonderheden der drie Hapertsche renten mededeelt.

Eene cronijk der abdij Tongerlo schrijft dat in 1207 de kerk van Hapert aan die van Hoogeloon onderworpen was. Een

geschiedkundige noemt in 1578 die beide kerken “geannexeerde kerk”. De pastoor G. van den Broeck verklaart dat beide pastoraten in 1544 vereenigd zijn, derhalve bestond vóór dat jaar afscheiding. De twee 's Bossche synoden van 1571 en 1612 plaatsen beide kerken in de rij der parochiekerken en heeten met een gering onderscheid van spelling Hoogeloon en Hapert.

De oude parochiekerk was den H. Severinus bisschop van Keulen, welk feest 23 October wordt gevierd, toegewijd. Voortdurend is hij de kerkpatroon van Hapert. Het kerkinwijdingsfeest werd van ouds eene week vroeger gevierd.

Krachtens het pastoraat, meldt Coeverincx in 1570, was de pastoor G. Gilsius gehouden op Zon- en feestdagen tot de H. mis voor de kerk van Loon en Hapert, alsmede op vrijdagen te Loon en Woens- en Zaterdag te Hapert. Hier geschiedde dan ook, nog in 1615, wanneer er geen feestdag inviel, alleen op de genoemde dagen de mis.

Tot verbetering van het inkomen des pastoors had de zuster van den abt A. Stalpaerts van 1608 tot 1629 pastoor dezer kerken, op de Zaterdag eene mis ter eere van O.L.V. te Hapert en te Hoogeloon gesticht, met een jaarlijksche inkomst van 25 gl. voor elke kerk. Geen beneficiën werden in 1615 in de kerk van Hapert gevonden. Aan het altaar der H. Moeder Gods schijnen geen goederen verbonden geweest te zijn.

Met het kosterschap van Hapert was de matricularia van Loon verbonden, aanvankelijk zonder vaste inkomst, in 1570 vier mudden rogge. Van dit beneficie was toen rector en koster der twee kerken reeds van 1641 H. van Velsen.

De parochiekerk stond tot 1857 niet ver van de Bladelsche grens en scheen tegelijk met den aanwezig gebleven zwaren toren gebouwd te wezen. Nadat de vreeselijke storm van 9 november 1800 het dak der kerk had doen instorten, is zij niet zoo hoog als vroeger opgebouwd, waarvan de oostelijke torenmuur nog het bewijs aanduidt. Zij bevat buitenmuurs aan weerszijde twee steunberen en drie vensters behalve

aan 't koor. Dit heeft van het begin der reformatie tot ongeveer 1828 als school voor de jeugd verstrekt. Duifsteen werd aan de kerk niet gevonden. De muren hadden de dikte van 2½ gewone oude baksteen.

Boven de grondoppervlakte of drempel bedraagt de breedte of dikte der torenmuren zeven, boven den eersten zolder zes en bij de galmgaten vijf groote gewone baksteen. Onder de galmgaten ligt de tweede zolder. Aan elke kant der muren staat buiten een steunbeer, welke bij elke verdunning of snijding sluitsteen heeft, die uit tuf bestaan. Van dezen uitheemschen bergsteen zit eene rei of laag op 3 of 4 plaatsen in de torenmuren. Bij eene herstelling zijn sommige in het benedendeel door gewonen baksteen vervangen.

De steenen wenteltrap aan de noord-oostzijde eindigt bij den gezegden hoogsten zolder met 65 treden. Boven de torendeur bevindt zich eene diepe nis, door tuf omgeven. In de muren zijn meer ondiepe nissen gemetseld.

De eenvoudige, vierzijdige spits dagteekent van 1775 voor *f* 240 publiek aanbesteed. Hieronder was het maken van een belfort. Zooals hier de kolossale dorpstoren beschreven is stond hij tot 1902, toen hij in April afgebroken werd en de afbraak verkocht, nadat het vorig jaar een toren voor den frontgevel der nieuwe kerk gebouwd had. Deze nieuwe toren is van veel dunner muren en hoogte dan de afgebrokenene.

De éénige steeds wanklankgeveige klok in den toren weegt 800 halve kilo en heeft dit opschrift:

Tiendklok van Hapert, gegoten door orderen. van den Rentmeester. Het volgende staat gebrekkig in eenen anderen regel, doch is van geen belang. Bijna aan de onderzijde leest men: chaudiroir me conflavit Jeodt [?] a° 1746.

In 1776 was de klok uitgewonden en weder in den toren gehangen. Deze arbeid kostte voor de gemeente *f* 1-13.

Van zeer oude tijden zijn de lijken der bewoners van Hapert rond hunne parochiekerk begraven. Het werd in 1858 verlaten, toen eene

nieuwe begraafplaats voor katholieken nabij de nieuwe parochiekerk is aangelegd. De protestanten bezigen sinds dien tijd uitsluitend de oude begraafplaats. Zij werd in 1763 verlaagd ten gevolge der besluiten van Hun Hoogm. dato 18 Maart en 25 Oct. 1762 “dat de kerkhoven moeten afgegraven worden”. Toch lag dit kerkhof in 1902 nog ongeveer 1½ m. hooger dan de er langs loopende grintweg enz. Groote lindeboomen op 't kerkhof staande werden o.a. in 1777 verkocht en weder jonge linden daarop geplant. Zoo lang het oud schoolhuis of onderwijzerswoning met de school op het kerkhof stonden groef men soms de lijken tot nabij de deur en muren dier gebouwen.

Toen in 1819 Hapert eene zelfstandige parochie en van Hoogeloon gescheiden werd, is eene woning voor den pastoor, enkele minuten van de parochiekerk gelegen in de Straat gebouwd. Later is de pastorie met eene verdieping verhoogd en van een torentje, klok en uurwerk voorzien. In 18.. bouwde men eene nieuwe pastorie onmiddellijk achter de eerste, welke alzoo de pastoor bleef bewonen tot de nieuwe voltooid was. Toen werd natuurlijk de eerste afgebroken. De toren bleef nog bestaan tot April 1902 toen hij gesloopt werd.

Geschiedkundig is niet aangeteekend in welk jaar deze kolossalen toren was gebouwd; de legende zegt in het jaar 1100 of kort daarna. Bevat ze waarheid, dan had hij bij den afbraak den kolossalen en eerbiedwaardigen ouderdom van 800 jaren of ongeveer acht eeuwen bereikt.

Evenals op schier alle kerktorens in Noordbrabant en ook wel in andere streken huisden en nestelden van onheugelijken tijd elken zomer in dezen toren eene soort van kraaien, hier kouwen of kerkkouwen genoemd.

Men vond vroeger verscheidene oude steenen of zerken grafkruizen op het kerkhof, waarvan slechts één is overgebleven en van 1633 dagteekent. Het lag geruimen tijd onder de torendeur, waaraan de linkerarm ontbrak. Mijne informatiën of soms bij den toren-afbraak

eenige merkwaardigheden waren ontmoet verschaften geen bijzonderheden.

IV. De oude parochiekerk vervallen, hersteld en uitgebrand. Door de Hervormden gebruikt. Wordt door de Katholieken genaast en betrokken. Eene Schuurkerk. Nieuwe parochiekerk.

Toen de kerk in 1615 zeer vervallen was en de prelaat van Tongerloo ze weigerde te herstellen, verergerde deze toestand zoodanig, dat men twee jaren later voor instorting vreesde. In 1620 of eerder had ze echter de noodige herstelling ondergaan. Van 1648 tot 1798 is de kerk door de Protestanten tot hunne eeredienst gebezigd⁶.

Tegenover de oude parochiekerk aan de rechterzijde des wegs naar Bladel bouwden zij in 1821 een kerkje, hetwelk op sommige tijden door den predikant van Bladel waargenomen wordt. Hiermede is Hapert steeds gecombineerd geweest. De Predikanten woonden sinds te Bladel en deden de volgende dienst:

J. Coethuis 1648-'54; Huisingius 1654-'86 †; P. Waterbeeck 1687-1728; P.A. Laath 1728-'34; A. van Vierssen 1735-'53; H. Hillebrand 1763-'70 †; F. Buschman Wz. 1770-'75 †; J.L. Jansen 1776-1810; J.S. Zorn ;1820-'22; A. Smit 1823-'25; H.J. van Nouhuijsn 1827-'37 enz.

Door gedurige verplaatsing vooral in latere jaren laat ik de overigen achterwege.

Nadat de oude parochiekerk anderhalve eeuw in bezit der Gereformeerden was geweest, keerde zij in dat der Katholieken terug. Door de municipaliteit van Hapert werden drie deskundigen, namelijk P. Willems te Bergeik, M. Bornbergen te Riethoven en J. de Waal in Den Bosch verzocht de schatting der kerk te verrichten. Deze bedroeg *f* 1160, het koor destijds school *f* 199 zamen *f* 1359. De pastorie van den predikant te Bladel staande en evenals elders, zoowel als de kerk zoolang ze aan de Hervormden behoorde, door de gansche gemeente moest onderhouden worden, bleef buiten de schatting. Het inkomen der parochiekerk beliep toen nog 6 gl. 1 st. en 12 penningen. Zij werd

6 Verder 't volgende hoofdstuk.

in Oct. 1798 bij minnelijk contract der katholieke en gereformeerde ingezetenen genaast. Ze werd echter eerst in 1820 door de katholieken gebruikt.

Door de verwaarloosden toestand hunner voorvaderlijke kerk verlieden zoo 22 jaren alvorens de Katholieken hierin hunnen godsdienst hebben hernomen. Zij brachten ze in 1820 in bekwamen staat en betrokken die datzelfde jaar. Toen verviel de schuurkerk en werd afgebroken. De katholieken hadden bijna 150 jaren de schuurkerk gebezigd, die zij in 1672 of kort hierna in de Straat en bij gevolg meer naar den kant van Eersel en Duizel gebouwd hadden. Dit eenvoudige kerkje na 1820 afgebroken, bevatte geen of althans slechts enkele heiligenbeelden, waardoor in deze omtrek het gezegde ontstond "in de Hapertsche kerk zijn" als men bijv. in het kaartspel alleenlijk kaarten zonder beeltenis ontving. Gedurende den hevigsten vervolgingstijd, tusschen 1648 en 1672, hebben de kanunniken van Tongerlo, zoo veel mogelijk hier de katholieken verzorgd.

Het inkomen der oude parochiekerk zal tijdens de reformatie niet volkomen meer geïnd zijn geworden. In rekeningen der geestelijke goederen over Kempenland is in 1682 dit met *f* 13-18, in 1792 met *f* 6-1-12 genoteerd. Voor de pastorie of het pastoraat in die jaren *f* 54-12-8 en *f* 2-2-8.

In 1857 is de oude kerk afgebroken en zijn de materialen grootendeels aan de nieuwe kerk gebezigd. Deze is in dit en het volgende jaar naast de pastorie uit de kerkfondsen gebouwd. Zij is fraai, zonder pilaren, van 3 altaren en goede ornamenten voorzien. De lengte bedraagt 27 m. de grootte tweemaal die der oude parochiekerk. Haar dak draagt een torentje met een klokje.

Tijdens het bouwen der nieuwe kerk geschieden de diensten in eene tegenover de pastorie getimmerde noodkerk, waarin 1 Mei 1857 de eerst mis was opgedragen. De nieuwe kerk is 2 Sept. 1871 met het kerkhof plechtig geconsacreerd. De kerk bewaart een prachtige, kunstig bewerkte kasuifel, zeer oud en van rijke stof. Naar de meening

van kunstkenner zoude dit sieraad in eene der hoofdkerken van ons bisdom meer tot zijn recht komen. Eenige jaren geleden zijn verbeteringen aan de kerk gedaan en door het kerkbestuur in 1901 eenen toren tegen den frontgevel gebouwd, die den tempel versiert en versterkt, zoo ik heb gemeld.

V. Eerste en latere Gereformeerden te Hapert en in de nabuurschap. Eene geschiedkundige legende.

Niet lang na de invoering de zoogenaamde Hervorming in de Meierij van 's Bosch moesten ingevolge Hun Hoogm. resolutie alle ambtenaren van den Roomschen godsdienst van hunne bediening ontzet en door Protestanten, zoover die bevonden werden vervangen worden.

Het jaar waarin de vroegste ambtenaren der dingbank Hapert, Hoogeloon en Casteren uit de Protestanten aangesteld zijn is mij niet duidelijk gebleken. Reeds in 1666 fungeeren er een tweetal namelijk Paulus van Oudenhoven, President-Schepen en Secretaris van den Stadhouders Nahuis, voor wien hij almede de substitutie bekleedde; de andere was Joos genaamd. In de dingbank van Eersel bestonden toen nog geen gereformeerde schepenen bij gebrek aan stof, alzoo werd het ook te Bladel en Reusel bevonden⁷.

Het dorpsarchief te Bladel bewaart het doopregister der Gereformeerden van Bladel en Hapert van 1688 tot 1759. Een doopboek der hervormde kerk Hapert en Bladel van 1760 tot 1810 is ook aanwezig.

Ik schroom niet hier eene notarieele acte (met veranderde spelling) te copiëeren, omdat ze o.a. bewijst dat het voorheen gewoonte was, in de destijds bij de Hervormden gebezigde kerk te Hapert waar ook de predikant woonde en niet te Bladel het nachtmaal toe te dienen. Dit protocol van 10 Sept. 1714 luidt:

“Compareerde mevrouw Anna Leonora van Brakel, weduwe wijlen Hendrick van Winteroy, in zijn leven drossaard der heerlijkheden Asten, Deurne etc. wonende te Helmond, te kennen gevende, dat zij menigmaal wegens de ledematen van de Christelijke gereformeerde religie is verzocht geweest om te geven eene onpartijdige verklaring

⁷ Rapport van den Procureur Generaal van Brabant Martini 12 Aug. 1666 begonnen. Geplaatst in “de Katholiek van Dec. 1869”, door mij gedeeltelijk afgeschreven.

waar het heilig nachtmaal des Heeren wierd gecelibreerd ten tijde als haar vader ontvanger was tot Reusel, zoo verklaarde zij vrouwe, dat haar vader is geweest den eersten ontvanger aldaar van de gereformeerde religie na de reductie van de stad en Meierij van 's Bosch en dat het heilig nachtmaal des Heeren altijd te Hapert werd gecelibreerd, welke plaats zij vrouw comparante nooit anders gehoord heeft als te zijn effectief en daar de predikant geobligeert is zijn dienst te doen, gelijk hij daar ook woonde en dat Bladel en Reusel zijn de combinatieplaatsen van Hapert. Doch verklaarde de comparante, dat het waar is, dat tot Bladel het heilig avondmaal des Heeren is somtijds wel gecelibreerd, hetwelk ligt tusschen Reusel en Hapert, dat in dien tijd geschied is uit oorzake, dat haar comparante ouders van hoogen ouderdom zijnde en op een rustdag niet wel twee uren ver konden reizen, dewijl Reusel van Hapert omtrent de twee uren is afgelegen, heeft verzocht aan de respectieve gemeenten, dat om haar ouderdom voornamelijk in de winterdagen het nachtmaal des Heeren mocht gecelibreerd worden tot Bladel, welk verzoek hare ouders uit consideratie is geaccordeerd en dat anderszins ordinair het heilig nachtmaal des Heeren wierd gecelibreerd te Hapert en niet te Bladel als alleen bij dat extra-ordinair geval⁸.

Jaarlijks op den tweeden Zondag van Juli, wordt in de parochiekerk met veel plechtigheid en godsvrucht eene bedevaart gehouden ter eere van Sint Donatus, patroon tegen schadelijk onweder, als donder, bliksem, hagel enz. De kerk wordt dan te klein.

Er is vermoedelijk geen dorp in dezen omtrek, alwaar na rato van het gering aantal inwoners, gedurende de reformatie zooveel hervormde personen woonden dan te Hapert. Volgens eene overlevering zoude eene weduwe met hare talrijke kinderen, omstreeks het midden der 17^e eeuw het oud katholiek geloof verlaten en het gereformeerd aangenomen hebben. Hare vruchtbare nakomelingschap verspreidde zich in verscheidene plaatsen der Meierij. Gedurig hoort men hier en elders het op haren afval toepasselijk rijmpje:

8 De Protocollen der Helmondsche Notarissen (1595-1798) door Aug. Sassen, 1890 no. 187.

“Geuze (ook Moeder) Elst heeft heel Hapert gefelst.”

Naar meening van sommigen heette de afvallige vrouw Uils en noemt men haar Els of Elst wegens beter rijm. In hoeverre deze zeer bekende overlevering waarheid behelst kon ik tot heden uit de plaatselijke archieven of anderszins niet opsporen.

Mogelijk wordt de legende verward met – of toegepast op het verhaal, dat te 's Hertogenbosch toen die stad (in 1629) door de staten ingenomen was, eene vrouw gereformeerd werd, om hare plaats in de Sint-Janskerk te kunnen behouden. Hare menigvuldige afstammelingen, overal in de Meierij verspreid, waren als ijverige of bittere gereformeerden bekend. Van haar getuigt en bestaat het gezegde: “Geuze Elst heeft de heele Meierij verfelst.”

Wie deze beruchte vrouw is geweest valt eenigszins moeielijk te bewijzen; doch het is zeer waarschijnlijk, dat zij Els (dat is Elisabeth) Fabrie was, van wie wij in de Beschrijving van Bergeik, 's Hertogenbosch 1902 blz. 259 en verv. uitgebreid hebben. Geuse Els liet zeer veel kinderen na, die zich in de Meierij, vooral in Kempenland nederzetten en vermenigvuldigden, zoodat een groot aantal Gereformeerden in Kempenland van haar afstammen.

De eerste Gereformeerden in deze streek waren meerdendeels aan elkander verwant. Bij het nazien van het oud gemeente-archief eenige jaren geleden, vond ik geen bijzonderheden van haar, evenmin ter pastorie der Herv. Gemeente te Bladel of die te Hoogeloon, toen ik 13 Mei 1901 aldaar, in bijzijn hunner Predikanten de archieven inzag.

Een Navorscher en in deze woonstreek zeer bekend, schreef mij deswege nog 5 mei 1902 woordelijk: Moeier (Moeder) Els noemde men eene Heks, (dat is hier zoo wel eene zeer kwaadaardige vrouw als een zoogenaamde tooverheks of spook) “was streng luters, probeerde bij elk katholiek afval”. Als vrouwen of meisjes ter kerk gingen, stiet zij het kerkboek, dat zij droegen onder den arm uit. Zij heeft door hare opruiende dwaalleeringen veel onzedden in die parochie (Hapert)

gezaaid, maar er is niemand, naar men weet, door haar afgeweken van het ware geloof. Zij was de stammoeder van vele alle hardnekkige Geuzen “te Hapert als elders”. De gissing van enkele personen als zou Els eene legendarische vrouw geweest zijn is dus bezijden de waarheid.

In de dorpsrekening van 1746 komt in 't kapittel van verteering “Elsken Fabri” voor. Els, Elsa beduidt in sommige oorden Elisabeth. In het begin der 18^e eeuw woonde te Hapert de smid Arnold Fabri.

VI. Bezittingen van uitheemsche Kloosters of Gestichten te Hapert

In de conventie van 1590 der giften van Tongerloos aan het bisdom te 's Bosch⁹ worden genoemd: Ene hoef te Hapert, de helft der tienden, den watermolen, het voorlijf met het voordeel van de helft der beesten van gezegde hoef, eene andere hoef met het vierde der tiend enz.

Ten jare 1366 had de Schout van Kempenland 30 April van het klooster of godshuis Tongerloos van de leenbezitters te Hapert acht mudden rogge ontvangen. (Aldus in J. Th. de Raadt te Brussel: Sceaux Armoiries des Pays-Bas III, 454ª uit de Chartes des Ducs de Brabant no. 2043.)

De abdij Postel met onderhoorigheden stond vóór 1629 onder de Schepenbank van Bladel en Reusel. Spanje en Oostenrijk betwistten dit gebied over dit stift aan de algemeene Staten.

Het godshuis Postel bezat o.a. te Hapert: 2 weiers of vijvers, 3 hoeven: Adriaans-, Cornelius- en Dirkshoeve geheeten, met gezamenlijke opbrengst in de 17^e eeuw van *f* 250.

Door de drukke belastingen en andere onheilen omstreeks het midden der zeventiende eeuw zwaar getroffen, moest Postel in 1554 in veelvuldige plaatsen renten en cijnsen, waaronder ook die te Hapert verkoopen¹⁰.

Wout van Bladel in 's Hertogenbosch bezat te Hapert moeren en landerijen en verkocht deze in 1329 wettig aan 't klooster te Postel. Hij staat die goederen vrij en zuiver af, uitgenomen de jaarlijksche renten, die aan den abt van Tongerloos betaald moeten worden¹¹.

9 Welvaarts, Arendonk, 1887. Blz. 40.

10 Idem.

11 Id. Het refugiehuis van Postel te 's Bosch, bl. 80.

Aangezien de vorengenoemde weiers in de dorpsheide gelegen zijn, verlangde Hapert van de abdij Postel bewijs van dit bezit. Namens de regenten gaan ingezetenen 30 Juli 1760 aldaar “onderzoeken of zij den eigendom kunnen toonen van de vijvers gelegen in de hei Hapert competeerende”. 31 Juli spreken zij hierover dan rentmeester De Back.

Enkele bijzondere huizen en personen

Er liggen in het dorp niet ver van de oude parochiekerk twee huizen met den tuin door water omringd, doch men kent de voormalige bewoners hiervan niet alle. Onder deze behoort vermoedelijk de Rechter, die ten jare 1612 te Hapert woonde, wat voorkomt op perkament handschrift. Dit document bevat tot onderschrift: "Soo heb ik dese acte met mijne signature onderteekend ende met mijn gewoonlijck cachette bevestigd. Gegheven 1 februari 1612. Get. J. van den Heuvel. De inhoud behelsde het doodvonnis van twee gauwdieven (Walen).

Deze beide oude niet groote woningen zijn tevens aan de openbare baan nu mede kunst- en tramweg gelegen. De overlevering meldt nog steeds, dat in één dezer of in een hetwelk mogelijk eenmaal op die plaats stond, de genoemde rechter heeft gewoond. Van 1471 tot zijn sterfdag 9 augustus 1492, was de abdijsheer van Tongerlo Cornelius uit Hapert Pastoor te Moergestel.

Adrianus van Woerden te Hapert geboren, heeft pastoor zijnde in 1554 te Hulsel voor deze beide parochiën twee beurzen gesticht. Zijne mannelijke bloedverwanten, buiten het ouderlijk huis woonachtig hadden hierop eerst aanspraak en na hen meisjes uit de familie. Wie eene dezer beurzen genoot moest tusschen de 6 en 15 jaren oud zijn en dagelijks de Miserere en De Profundis met collecte Fidelium bidden. Bij de pastoors, kerkmeesters en schepenen van Hulsel en Hapert berustte de begeving. De stichter komt in de pastoorlijst van Hulsel 1547-1585 voor.

Ten jare 1855 vestigde zich hier in eene door hem gebouwde villa de Baron J.J.H. Schenck van Nijdegge geboren 10 October 1811. Hij was assistent te Heusden en kapelaan te Driel geweest. Te Hapert 29 Aug. 1865 overleden werd hij 1 september des namiddags ter aarde besteld en Maandag hierna de uitvaart gehouden. Der armen weldoener was hij die tevens der kerk, welke o.a. een door hem geschonken harmonium bezit. Deze prachtige villa met de gronden zijn gelegen niet ver van de pastorie waar de later aangelegde kunstweg loopt. Een

jaar na zijn schielijken dood werd plechtig de eerste maal het geschonken harmonium bespeeld en een fraai zerken kruis op zijn graf geplaatst. De weldoende Baron was een naneef van den laatsten Aartsbisschop voor de Reformatie te Utrecht.

VII. School en onderwijzerswoning

Van ouden tijden stond de dorpsschool op 't kerkhof. In 1... is hiertoe het koor der door de Katholieken verlaten parochiekerk ingericht en tot 18.. gebruikt, toen eene school aan het kerkpad van de gezegde kerk naar de Straat loopende, was gebouwd. Deze school diende sedert eenige jaren den gereformeerd afgescheiden tot kerk. Later is eene onderwijzerswoning en school in de Straat gebouwd, welke nog aanwezig zijn.

Men kent geen vroegere onderwijzerswoning dan die ter noordwestzijde tegen en op het kerkhof stond. De dorpsrekening van 1751 meldt hiervan: Glazen aan de schoolhuizing gezet, bij een extra sterken wind, als staande bij het kerkhof *f* 2,50.

Tegenwoordig is een Hoofd der School te Hapert, van Liebergen genaamd met een Onderwijzer.

VIII. Lotgevallen van velerlei aard te Hapert

1572

Er worden dorpen, waaronder Hapert ¹² en Hoogeloon ¹³ in Kempenland opgeroepen om met 's Bosch renten te verkoopen en te bezegelen, hunne renten te betalen, enz.¹⁴.

1688

Fransche militaire benden overrompelen verscheidene dorpen in Kempenland waaronder Hapert. Zij branden ook hier vele huizen en andere gebouwen af. De inwoners worden hierdoor geheel verarmd. Waarschijnlijk is toen de oude parochiekerk door de Franschen uitgebrand waarvan onder het volk sprake is, doch mij geen bijzonderheden bekend zijn.

1693

Het dorp negociëert eene rente zonder een schuldbrief “mits de troebele tijden van oorlog toen ter tijd”¹⁵.

1702

Naar overlevering was in dit jaar een kamp van Fransche militairen onder Hapert opgeslagen, waaruit sommigen in naburige plaatsen strooptochten deden.

1754

Hagelslag 16 Juni gevallen, veroorzaakt groot nadeel.

1756

Men bezaait het gemeentebussel met mastzaad.

12 Bij verkorting Hapt geschreven.

13 Aldaar Hoigenloon.

14 Van Zuijlen, Inventaris der Archieven van 's Bosch.

15 Gemeenterekening van Hapert 1745.

1760

Op den dit jaar zeer schadelijken hagelslag waren voor de opneming en anderszins *f* 31-14-8 kosten gerezen.

1765

Eene zaak wegens Heiltjes (Leentje) Corenbloems verwekt groote opschudding. Men vindt hiervan verklaring, zonder benaming van het feit in het 10^e kapittel der dorpsrekening.

1779

Omstreeks 1 October ontstond hier eene besmettelijke ziekte, welke tot de helft van december 1780 voortduurde. Ter bestrijding van deswegens gemaakte onkosten waren door de dorpsregeering 250 gulden genegociëerd. Regenten presentereen aan Hun Hoogmogenden een rekwest deze som te willen vergoeden.

p.m. 1846.

Een jongman Peter Rademakers genaamd, werd in October ten tijde der kermis door een anderen jongman, om jaloersheid op een meisje door manslag gedood. Men plaatste een houten kruis met opschrift langs den weg waar de moord gepleegd is hetwelk er vele jaren stond.

1875

17 Mei brandde in de heide, aan het Bergeicksch gehucht Witrijt grenzende, eene oppervlakte heidegewas van naar gissing 120 hectaren af, alvorens de ijverig arbeidende inwoners der Witrijt den voortgang van het vuur konden afsluiten. De brand was door den bliksem veroorzaakt. Men heeft den rook zeer ver kunnen zien.

1896

Zekere landbouwer Vogels in dit dorp wonende verongelukte met zijne kar vóór de herberg de Ster te Steensel 2 April op Witten donderdag.

1897

17 Juli sloeg de bliksem tijdens een zeer hevig onweder in de herberg van Claassen nabij den toren en doodde een zoon en eene inwonende

dochter die eene weduwe was. Dit vreeselijk onweder woedde op zeer vele plaatsen van ons vaderland en veroorzaakte talrijke onheilen.

IX. Gilde. Kermis. Ontdekte Oudheden

Van een gilde vóór de reformatie is weinig bekend. Er bestaat sinds 1774 een gilde ter eere van St. Joris. Eene resolutie van 5 Febr. van dat jaar door Hun Hoogm. vergunt de oprichting. Dit broederschap telt ongeveer 30 mansleden.

Hier zijn naar mondelinge mededeeling en die door Reuvens in zijne Alphabetische Naamlijst blz. 36 nu en dan enkele Romeinsche munten gevonden.

Op 10 minuten van de naaste woningen ontwaarde ik drie grafheuvelen. Bij de opening ontwaarde ik daarin houtskool en in één dezer tevens het overblijfsel eener Germaansche lijkurn. Ik liet deze doorgraving in 1845 verrichten, doch tot mijn spijt niet in kleine heuvelen, welke in de heide onder dit dorp ongeveer 300 m. der grens van Duizel gelegen waren.

Nadat de heer V. van der Schrieck uit Leuven (die o.a. het kasteeltje of villa te Duizel bouwde) eene aanzienlijke uitgestrektheid heidegrond, waaronder gezegde heuvelachtige streek ter ontginning had gekocht, vonden de arbeiders tusschen 1857 en 1860 zes of zeven urnen met asch en menschenbeentjes gevuld. De potten zaten ongeschonden doch werden seffens door de werklieden verbrijzeld. De ontdekkingsplaats ligt noordwaarts aan de openbare baan, sinds 1855 grintweg, was aanvankelijk eenige jaren bouwland en sedert dennebosch.

Ter linkerzijde van den weg van Duizel naar Hapert ligt een bergje, wellicht een grafheuvel 0,5 m. hoog en 70 treden in omtrek. Hij is vroeger veel hooger geweest. Een behoeftig man, die velen in 1850 levenden gekend hadden, groef dezen heuvel omstreeks het jaar 1800 gedeeltelijk tot eene woning uit en verbleef daarin eenige maanden.

Graanmolens te Hapert

Van zeer oude tijden stond op het riviertje, eenige minuten ten noorden van toren en kerk een water-graanmolen, die bij droge zomers wegens onvoldoend water doorgaans een geruimen tijd werkeloos bleef. Hij brandde omstreeks het jaar 1882 af en is niet herbouwd.

De gewone openbare weg naar Bladel voerde vroeger langs den molen; doch bij den aanleg van den kunstweg is de baan verlegd door de laagte, zoodat die weg van toen af recht voert. Sedert enkele jaren bezit Hapert een steenen graanwindmolen. Hij bestaat niet ver van het dorp.

Germaansche en Romeinsche gedenkwaardigheden

Onder Hapert zijn nu en dan, hier en daar eenige Romeinsche munten gevonden volgens menigvuldige mondelinge mededeelingen en Reuvens Alphabetische Naamlijst bl. 36.

Maar ook blijken die ons aan een nog vroegeren tijd herinneren zijn in dit dorp tot hiertoe overgebleven namelijk de begraafplaatsen der eerste heidensche bewoners. Er bevindt zich ongeveer 300 m. van de grens der gemeente Duizel, eene heuvelachtige heide, welke V. van der Schrieck uit Leuven, die eene Villa, het Kasteeltje genoemd, te Duizel bouwde tot akkerland aanlegde en waarop thans een fraai dennenbosch, denneoord geheeten, te zien is. Bij de gezegde doorgraving vonden de arbeiders 6 of 7 gaven met asch en kleine beenderen gevulde urnen nog geheel ongeschonden, doch werden helaas dadelijk door hen aan stuk geslagen. Deze vondst gebeurde tusschen 1857 en 1860. De ontdekkingsplaats ligt onmiddellijk aan de rechterzijde van den grintweg.

In 1845 opende ik een drietal regelmatige heuvelen en ontdekte sporen van heidensche begrafenis. Deze bergjes liggen 10 minuten van huizen verwijderd¹⁶.

Onder de grafheuvelen in de Hapertsche heide niet ver van Dalem, wordt een de Kabouterberg genoemd, omdat daarin volgens het bijgeloof Kabouters woonden die in sommige huizen van deze woonstreek die men ook nog kent, velerlei werkzaamheden in den nacht verrichten, zooals dit volkje gewoon was alom te doen en ik elders genoegzaam heb aangeteekend. Ook bij vele schrijvers is de verbazend kleine gestalte der kaboutermannekes vermeld.

Hoe menigvuldig de kaboutersprookjes ook mogen wezen treft men er geen, althans zeer zelden aan die een gesprek met een kabouter

¹⁶ Zie Noordbrabants Oudheden door Hermans. 's Bosch. 1865, p. 74.

verhalen. Een zoodanige is echter te Hapert en in den omtrek nog in den volksmond en door J. Cuijpers in zijne kaboutersprookjes, Helmond 1890, geboekt.

Een oude kabouter die in den gezegden kabouterberg te Hapert woonde liep vlug door de heide en ontmoette een landman, met wien hij een eind weegs aflegde en een druk gesprek voerde. Men wilde o.a. verstaan te hebben, alsof die kabouter lang aan Duizel's torenbouw gewerkt had, hetgeen natuurlijk niet geschiedkundig waar is, dewijl het gevaarte uit het christendom dateert en alzoo van veel later tijd is. Te gelijkertijd noemt Cuijpers in 't voorbijgaan vele zaken uit die woonstreek, waaraan legenden verbonden en mij niet onbekend bleven. Waar menschen wonen ontstaan ontegenzeggelijk ook begraafplaatsen. De eerste bevolking heeft het de hunne nagelaten en zal waarschijnlijk hun afgod Pan op het oude gehucht van dien naam vereerd hebben indien de legende tevens waarheid bevat¹⁷

17 Zie dit gehucht blz. 4.